

ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Примачок Л. Л. Обґрунтування професійного становлення особистості в сучасних психологічних дослідженнях. В статті описано основні теоретичні положення раціогуманістичної психології з огляду на професійне становлення майбутнього фахівця. Обґрунтовано процес професійного становлення особистості як акмезорієнтованого процесу, пов'язаного зі смисловим становленням багатовимірного світу людини. Зазначено, що раціогуманістична психологія надає неабиякі можливості для вивчення професійного становлення, виходячи із категорії цілісності, яка виявляється себе в смислах і цінностях. Також наголошено, що раціогуманістична психологія дозволяє обґрунтувати категорію професійного становлення як процес кардинальної перебудови особистості, що припускає активне якісне перетворення свого внутрішнього світу, призводить до принципово нового устрою і способу життєдіяльності, являє собою відкриту саморегульовану цілісну систему, яка забезпечує саморозвиток особистості, продуктивність самоздійснення тощо.

Ключові слова: професійне становлення, раціогуманістична психологія, акмезорієнтований процес, багатовимірний світ людини, професійна картина світу, професійне мислення, саморозвиток особистості.

Примачок Л. Л. Обоснование профессионального становления личности в современных психологических исследованиях. В статье описаны основные теоретические положения рациогуманистической психологии в аспекте профессионального становления будущего специалиста. Дано обоснование профессионального становления личности как акмеориентированного процесса, связанного со смысловым становлением многомерного мира человека. Подчеркнуто, что рациогуманистическая психология предоставляет значительные возможности для изучения профессионального становления специалиста, исходя из категории целостности, которая отображается в смыслах и ценностях. Также отмечено, что рациогуманистическая психология позволяет обосновать категорию профессионального становления как процесс кардинальной перестройки личности, предполагает активное качественное преобразование своего внутреннего мира, приводит к принципиально новому устройству образа жизни, представляет собой открытую саморегулируемую целостную систему, которая обеспечивает саморазвитие личности, продуктивность самосовершенствования.

Ключевые слова: профессиональное становление, рациогуманистическая психология, акмеориентированный процесс, многомерный мир человека, профессиональная картина мира, профессиональное мышление, саморазвитие личности.

Вступ. У сучасній психологічній науці пропонуються різноманітні теорії та концепції, які описують цілісність, унікальність, суверенність та неповторність людини на різних рівнях їхнього прояву, в тому числі – і в професійній діяльності. Так, гуманістична психологія [2] визнає своїм головним предметом вивчення особистості як унікальної, відкритої системи, яка саморозвивається, прагне не до адаптації, а до досягнення рівноваги з оточуючим світом, доручення до все нових і нових вершин. Тобто, особистість постає не дещо заздалегідь даною, а «відкритою можливістю» здійснення унікальної самоактуалізації, властивої тільки людині. Один із засновників

гуманістичної психології – А. Маслоу – вважає, що самоактуалізація не може сприйматися як реалізований, завершений факт, а, скоріше, є процесом розвитку мета потреб особистості. «Людина є тим, що вона є, і тим, чим вона може бути» [16, с. 160].

Так, *унікальність* вважається обов'язковою характеристикою професіоналізації фахівця. Психологи зазначають, що унікальність створює так звану «внутрішню» динаміку психіки, яка у будь-якому разі призводить до виникнення нових властивостей, що саме по собі фасилітує професійне зростання фахівця [11]. Таким чином, вивчаючи процес професійного становлення особистості, цілком зрозумілим є те, що кінцевою метою професійного зростання має бути формування цілісної, унікальної психіки людини, яка зумовлює розвиток індивідуальності як гармонійного фахівця.

В цьому сенсі великою мірою зростає значення психології, які вирішують завдання максимальної реалізації життєвого потенціалу людини. Кожна психологічна теорія конструює свій ціннісний світ, формуючи суспільні, культурні орієнтири особистості та пропонуючи можливі засоби та способи їхнього досягнення.

Вихідні передумови. Інтерес сучасних дослідників все частіше фокусується на виявленні закономірностей цілісного розвитку людини, що створює неабиякі можливості для вивчення специфічно «людського» в особистості, найвищих проявів її професійного потенціалу тощо. Такими є теорії систем інтегральної індивідуальності [11], психології творчості [10; 18], психології особистості і життєвого шляху [17; 27; 28], психології адаптивної активності [20], а також концепція метаіндивідуального світу [7], рефлексивно-гуманістична психологія співтворчості [21], системно-смысловий підхід до становлення особистості [24], психологія суб'єктності [9; 25], психологія духовності [3; 6], теорія психологічних систем [14], теорія системної детермінації самореалізації особистості [15] тощо.

В роботах В. О. Моляко [18; 19] неодноразово аналізуються психологічні особливості процесу творчої діяльності. Вчений вважає, що структура такої діяльності є інваріантною, проте досить типовою. Творча діяльність як процес, за емпіричними дослідженнями В.О.Моляко, містить: 1) виникнення проблеми (або формулювання задачі); 2) підготовка до розв'язання задачі; 3) формулювання замислу розв'язання задачі; 4) реалізація замислу та його експлікація у самостійно створених, абсолютно творчих для самого себе продуктах; 5) перевірка сформульованих на початку дослідження гіпотез та доопрацювання заздалегідь запланованого творчого виробу (механізму, інструменту, картини, поезії та ін.).

Також вчений зазначає, що презентовані етапи можна назвати дещо по-іншому, також і саму по собі кількість етапів можна або збільшити, або зменшити, проте сам по собі творчий процес характеризується саме такою, чітко окресленою структурою. Психологічні особливості процесу творчої діяльності, вважає В.О.Моляко, детермінують професійне становлення, зростання фахівця будь-якої сфери. Це, зумовлюється, зокрема, тим, що, наприклад, конс-

труктор має бути готовим до розв'язання нової задачі, тобто він має опанувати певний конкретний запас знань та вмінь, без яких просто неможливо розпочинати процес рішення та створення дещо нового для самого себе. Також на професійне становлення фахівця великою мірою впливає й те, що перехід від навчання розв'язанню певного технічного завдання до моменту формулювання нової для себе задачі у внутрішньому (психічному) плані може здійснюватися завдяки тому, що конструктор добре зрозуміє завдання, вимоги, які висувуються перед ним, і, разом з тим, оцінить (хоча останнє не завжди есплікуватиметься для нього з великою долею ймовірності) свої власні можливості [19].

На сьогодні сучасні концептуально-психологічні тенденції вітчизняної психології мають за мету створення теорій, які вивчають людину з урахуванням всього різноманіття її психічного життя, які описують особистість як унікальну, неповторну цілісність. Невипадково саме ці характеристики особистості затверджуються як системоутворювальні в психологічних теоріях та концепціях, що дозволяють розглядати в якості детермінувальної сили розвитку людини власне її рефлексивно-творчі зусилля з метою самоосмислення і самотворення. Тим самим, методологічна відкритість психології дозволяє досить активно розвивати оригінальні й доволі продуктивні системи методологічних принципів, які розкривають можливість здійснення науково-практичних перетворень вищих феноменів людського буття, одним із яких є професійне становлення особистості.

Отже, завданнями нашої статті є:

1. Описати основні теоретичні положення раціогуманістичної психології з огляду на професійне становлення майбутнього фахівця.
2. Обґрунтувати процес професійного становлення особистості як акмезорієнтованого процесу, пов'язаного зі смисловим становленням багатовимірної людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Раціогуманістична психологія пропонує розглядати професійне становлення як живу, функціональну психологічну систему, яка постійно розвивається. Людина як своєрідна психологічна система включає в себе і суб'єктивний компонент (образ світу, що створює для людини її дійсність), і діяльнісний компонент (спосіб життя людини в реальному світі), і саму по собі дійсність – багатовимірний світ людини як онтологічна основа її життя, що визначає, з одного боку, сам по собі спосіб життя і, з другого боку, визначається ним.

Поняття «багатовимірний світ людини» досить активно використовувалося О. М. Леонтьєвим у 1975 р. і отримало свій подальший розвиток у психологічних теоріях та концепціях [12]. З позицій раціогуманістичної психології багатовимірний образ світу є результатом відображення багатовимірного світу (світ людини має не чотири виміри, а, як мінімум, ще й значення, смисли і цінності) [2], що забезпечує відхід від безкінечної сукупності об'єктивних явищ, які не проникають у свідомість, а визначаються як зміст свідомості в кожен момент часу, а також зумовлює ціннісно-смисловий контекст особистості. Саме ці виміри світу людини забезпечують його предметність, перетворення об'єктів, які існують ззовні і незалежно від людини, в

предмети, речі, які мають для особистості суб'єктивну значущість, особистісну детермінованість тощо.

Крім того, раціогуманістична психологія дозволяє розглядати професійне середовище як реальну дійсність даної людини, що вміщує в себе її власну суб'єктивність, суб'єктність, що мають для людини значення, смисл, цінність.

Отже, багатовимірний світ людини є тим змістом, що розміщується між суб'єктивною і об'єктивною реальностями, між «духом і матерією» [12, с. 82]. Світ кожної людини – унікальний і складає парадигму того, що є власне «людським» в структурі особистості, що формує її самість, визначає її базову характеристику. Цей світ не народжується разом із людиною – він нею твориться, конструюється, і, в кінцевому рахунку, людина стає такою, якою є нею створений світ. Суверенна особистість відрізняється від інших тим, що несе відповідальність за порядок і якість професійної діяльності. Вона здатна самостійно, без посередників входити до парадигми культури і вичерпувати з неї основи для збереження і розвитку свого багатовимірного світу, тобто – самої себе. Ця науково-методологічна ідеологія співпадає з основними завданнями, які є актуальними для нашого дисертаційного дослідження, тому раціогуманістичну психологію буде покладено в основу нашого дослідження. Саме освітнє середовище створює умови, де професійний світ людини отримує дещо нові виміри – свідомість виходить на новий рівень, і, разом з тим, змінюється спосіб життя, стаючи адекватним ускладненому світу і його усвідомленню. Постійне протиріччя між способом життя і якістю багатовимірного світу, перманентний дисбаланс між ними і є джерелом розвитку особистості, домінуючою силою розвитку, яка піднімає зовсім на нові рівні і свідомість людини, і сам по собі її багатовимірний світ як основу професійного становлення. Отже, розвивається не система психічних процесів, властивостей і станів, а людина як цілісна психологічна система [12, с. 84]. Саме цей процес і визначає особливості професійної майстерності, особистісної зрілості. Справжня діяльність (освітня, професійна) здійснюється тоді, коли людина розуміє сенс і цінність своїх дій. Саме смисли представляють людину, її потреби (бажання, прагнення і т.д.) в професійному контексті, і тому є найбільш яскравими дескрипторами того, як може суб'єктивне викривляти об'єктивне, дозволяючи людині вибірково взаємодіяти з об'єктивною реальністю [13, с. 33–42].

Для розуміння професійного становлення особистості як акмезорієнтованого процесу, пов'язаного зі смисловим становленням багатовимірного світу людини, необхідним є вихід до культури через посередника, оскільки смисл існує в культурі в своїй ідеальній формі і саме культура фасилітує створення багатовимірного світу особистості [1, с. 52–60]. «Конструювання світів» перетворюється в психолого-педагогічну проблему, настільки ж істотно трансформуючи традиційні уявлення про освіту, розвиток, навчання і виховання майбутнього фахівця. Оскільки за своїм походженням цінності є надособистісними, надіндивідуальними, закріпленими в культурі та такими, що існують в ній

в своїй ідеальній формі, їх перетворення в афективно-сміслову, індивідуально-особистісну складову життєвого світу конкретної людини, її особливий вимір представляють сутність процесу професійного становлення. В парадигмі раціогуманістичної психології стверджується, що цінності не засвоюються, опановують ся, вони перетворюються в один із вимірів багатовимірного світу людини, перетворюючи його в життєвий світ як простір для реалізації актуальних потреб і можливостей людини [2]. Цінності, з цієї точки зору, трансформують життєвий світ особистості в дійсність – стійкий фрейм, що переживається як реальність, тобто такий, що існує «тут і зараз» простір, який зближує людину з іншими людьми в силу певної тотожності їхніх світів, що визначається раціогуманістичною парадигмою, з якої вичерпуються цінності. Цим джерелом є культура як сукупний суспільний продукт історичного розвитку цивілізації. Освіта, яка спирається на раціональне опанування знань, цінностей та смислів, не може бути ані гуманістичною, ані ефективною, оскільки не відповідає системній природі людини як феномена, подовженого в світі, такого, що формує через цю подовженість свій життєвий та професійний простір, в якому (і через який) відбувається її само здійснення і як особистості, і як фахівця.

Раціогуманістична методологічна парадигма розглядає основні (звичні) базові категорії «індивід», «особистість», «суб'єкт діяльності» як рівні організації фахівця, які відображують основну акмеологічну позицію цілісності особистості як суб'єкта професійної діяльності.

Особливістю вивчення професійного становлення особистості в акмеології постає інтеграція відомостей гуманітарних і природнонаукових досліджень на загальнопсихологічному та соціально-психологічному рівнях. Взаємне зближення психологічно зорієнтованих наук про людину як професіонала являє собою логічно та історично зумовлений процес, сутність якого – рух від теорії соціогенезу свідомості Л. С. Виготського [4] через розробку загальнопсихологічної теорії діяльності С. Л. Рубінштейна [23] і О. М. Леонтьєва [12] до побудови діяльнісного опосередкування міжособистісних відносин [22], становлення особистості як суб'єкта професійної діяльності [9]. З метою розуміння особливостей професійного становлення особистості в акмеології є прийнятим висловлювання О. М. Леонтьєва [12] про те, що особистість – це особлива, системна якість, яка набувається індивідом у суспільстві, у всій сукупності взаємостосунків (в тому числі – професійних), хоча носієм цих якостей є емпатійний, «тілесний» індивід з усіма його вродженими і набутими властивостями. Ці властивості складають лише умови (передумови) професійного становлення особистості – як зовнішні умови і обставини життя, з якими зіштовхується індивід в професійній діяльності. З цієї точки зору проблема професійного становлення особистості утворює дещо новий вимір в психологічному розумінні. Виходячи із загальнопсихологічного тлумачення особистості як «системної» якості людини [15] і конкретизуючи цю якість як суб'єктивний рівень включеності особистості до соціокультурної реальності, виділяються базові компоненти дослідження професійного становлення особистості: як суб'єкта жит-

тедіяльності та життєвого шляху людини; як суб'єкта спілкування; як суб'єкта самосвідомості тощо.

Аналіз наукових праць В. В. Давидова [5] свідчать про те, що домінують у процесі професійного становлення людини є розуміння специфіки системних якостей, виділення рівнів системної організації людини, які реалізують різні принципи професійного становлення. На нижчому рівні знаходиться гомеостаз (саморегуляція, автоматичне приведення до норми, прагнення до рівноваги з середовищем), а на найвищому, суб'єктному рівні – гетеростаз (розвиток, вихід «за межі» норм, самостійне порушення рівноваги з метою створення нового продукту – творчість, самореалізація) [18].

Проте професійна діяльність не може розвиватися лише за типом гетеростазу, оскільки вона завжди регулюється, визначається мотивами, професійними цілями. Завжди є смисли, тобто людина має розуміти смисл і цінність своїх дій. Професійна діяльність – завжди цілеспрямована, навіть тоді, коли здійснюється формування цілі або її конкретизація. В той же час, діяльність характеризується достатньою кількістю особистісних новоутворень (до яких призводять, наприклад, зміни в освітній парадигмі), що не дає можливостей розглядати останню за принципом гомеостазу.

Саме в теорії психологічних систем професійне становлення представлено як система, яка функціонує за різними принципами, тобто неавтономізованого процесу формування особистісних новоутворень або самоорганізації [8].

Несуб'єктна модель зовсім не означає, що змодельована система уже більше не прагне до певної рівноваги, проте великою мірою реалізує прагнення розвиватися «за межами» будь-яких норм і навіть поза усякими нормами. Несуб'єктність може означати або гомеорез – досягнення деякої норми шляхом формування особистісних новоутворень, в тому числі – й утворення деяких «проміжних» норм, або гетеростаз, коли саморозвиток стає способом існування системи за допомогою актуалізації її здатності до нормотворчості – створення нових норм, проте не в межах існуючої професійної діяльності (як етапи професійного досягнення), а за її межами. Створення нових норм є можливим тільки в процесі певної реалізації старих. За допомогою нового циклу гомеорезу великою мірою реалізує себе нова норма. Самоорганізація є способом існування психологічного рівня людини як системи. Гомеорез, за своєю суттю, є достатньою мірою обмеженим процесом для того, щоб упорядкувати особистісні якості і спрямувати особистість до професійного становлення, професійного зростання, що за своєю природою відповідає гетеростазичній природі. У такий спосіб професійне становлення є достатньо рухливим процесом для того, щоб ефективно розв'язувати гомеостазичні завдання людини як професіонала [26].

Отже, гомеорез є явищем, яке великою мірою характеризує спосіб функціонування психологічної системи – реальної, живої, самоорганізованої. Для професійного становлення важливим є системна детермінація і логіка самоорганізованої системи (гомеорезу), де взаємодія розглядається як взаємоперехід, взаємоперетворюваність явищ, коли в кожному акті взаємодії внутрішнє

переходить у зовнішнє і стає його якістю, особистісним новоутворенням, а в кожному акті професійної взаємодії внутрішнє відображує зовнішнє разом із експлікацією цієї його якості. В кожному акті професійної взаємодії людина відображує об'єкт і себе самого (своє ставлення), особливим чином представлене в об'єкті. Проте, взаємодіють не будь-які, а лише відносно тотожні протилежності, отже, причина полягає в обох взаємодіючих протилежностях, в їх відповідності одне одному.

Так, до самоорганізованої психологічної системи потрапляє і стає внутрішнім змістом лише те, що відповідає цій системі в цілому. Професійна взаємодія, таким чином, породжує зовсім нову реальність, нову онтологію спільного буття двох протилежних начал в єдиному процесі, яким є професійне становлення.

Висновки і подальші перспективи досліджень. Таким чином, можна констатувати, що раціогуманістична психологія, по-перше, надає неабиякі можливості для вивчення професійного становлення, виходячи із категорії цілісності, яка виявляється себе в смислах і цінностях. Дане твердження, з нашої точки зору, пов'язане з центральною категорією, яка експлікує ознаку суміщення буття об'єктивного і суб'єктивного як особливої психічної реальності, що є результатом самоорганізації, і тим, що власне, детермінує цей процес – багатовимірний світ людини. Повнота дослідження професійного становлення досягається, якщо розглядати його як форму прояву самоорганізації людини як цілісної психологічної системи. Тільки з точки зору системного бачення людини можна говорити про її самоорганізацію. Поза таким підходом втрачає смисл саме поняття самоорганізації, оскільки воно є і властивістю, і ознакою самоорганізованих систем. Власне і сфера вищої освіти стверджує себе як базовий фактор становлення цілісної особистості, формування професіонала. Виходячи із акмеологічного підходу, «акме» і «самоздійснення» розглядаються не як ідеальні образи, а як постійний рух. Людина не просто реалізує себе, здійснюючи свій вибір між репродуктивними способами розвитку; вона якісно перетворює себе, виробляючи певну траєкторію саморозвитку. Сфери реального і очікуваного зливаються, породжуючи нову реальність, де можна діяти, розуміючи смисл і цінність того, що ти робиш. «Конструювання світів» перетворюється в проблему професійної освіти, істотно трансформуючи традиційні уявлення про навчання і виховання.

По-друге, раціогуманістична психологія дозволяє обґрунтувати категорію професійного становлення як процес кардинальної перебудови особистості, що припускає активне якісне перетворення свого внутрішнього світу, призводить до принципово нового устрою і способу життєдіяльності, являє собою відкриту саморегульовану цілісну систему, яка забезпечує продуктивність самоздійснення. В цьому контексті процес професійного становлення можна представити як поступове перетворення мислення людини (з властивими їй індивідуальними особливостями) в професійне мислення, яке приймає участь в забезпеченні цілісності і системності професійної картини світу, що складається, і забезпечує саморозвиток власної особистості. Категорія професійного становлення також стає достатньою мірою зрозумілою, оскільки

ки пов'язана в даній теорії з процесом породження психологічної онтології, переносючи дослідницький центр тяжіння в простір реальної життєдіяльності, де й відбувається професійне становлення людини.

По-третє, раціогуманістична психологія сприяє розв'язанню протиріччя, представленого в акмеології категоріями «професіоналізм особистості» і «професіоналізм діяльності». Цілком зрозумілим є те, що професіоналізму «взагалі» як такого не існує, є лише його прояви через конкретних людей і конкретні сфери професійної діяльності. Акмеологія, спираючись на дослідження останніх років, відмовилась від розгляду професіоналізму виключно в діяльнісному контексті і вибудовує логіку своїх досліджень за методологічними науковими принципами, які входять до комплексу «людино знання», – розгляду єдності діяльності і особистості. Дескриптивна психолого-акмеологічна модель професійного становлення включає дві підструктури – «розвиток професіоналізму особистості» і «розвиток професіоналізму діяльності». В подальших наших публікаціях слід обґрунтувати дані категорії на рівні емпіричної перевірки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Анцыферова Л. И.* Психологические закономерности развития личности взрослого человека и проблема непрерывного образования [Текст] / Людмила Ивановна Анцыферова // Психол. журнал. – № 2. – 1980. – С. 52–60.
2. *Балл Г. О.* Гуманізація освіти та діалогічний підхід [Текст] / Георгій Олексійович Балл // Культурологічні та психолого-педагогічні аспекти гуманізації освіти : наук.-метод. збірник / [за ред. Г.О. Балла]. – К. : Наукова думка, 1998. – 196 с.
3. *Богоявленская Д. Б.* Пути к творчеству [Текст] / Диана Борисовна Богоявленская. – М. : Знание, 1981. – 96 с.
4. *Выготский Л. С.* Педагогическая психология [Текст] / Лев Семёнович Выготский / [под ред. В.В. Давыдова]. – М. : Педагогика, 1996. – 534 с.
5. *Давыдов В. В.* Виды обобщения в обучении : логико-психологические проблемы построения учебных предметов [Текст] / Василий Васильевич Давыдов. – М. : Педагогика, 1972. – 424 с.
6. *Жигайло Н. І.* Психологія духовного становлення студентів вищих навчальних закладів [Текст] : Автореф. дис. ... доктора психол. наук : 19.00.07 / Наталія Іванівна Жигайло. – Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2010. – 34 с.
7. *Івашкевич Е. Е.* Образ світу перекладача як передумова здійснення адекватного перекладу [Текст] / Ернест Едуардович Івашкевич // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Додаток 2 до тематичного випуску «Проблеми емпіричних досліджень у психології». – Вип. 13. – К. : Гнозис, 2016. С. 322–329.
8. *Карамушка Л. М.* Психологічні основи управління закладами середньої освіти [Текст] : Автореф. дис. ... доктора психол. наук : 19.00.05 / Людмила Миколаївна Карамушка. – К. : Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, 2000. – 35, [1] с.
9. *Котик І.О.* Механізми рефлексії у процесі розвитку суб'єктності людини [Текст] : Дис. канд. психол. наук : 19.00.01 / Інна Олександрівна Котик. – К.: Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, 2004. – 206 с.
10. *Кривопишина О.А.* Психологія літературної творчості в юності [Текст] : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Олена Анатоліївна Кривопишина. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2010. – 443 с.
11. *Лактіонов О.М.* Структурно-динамічна організація індивідуального досвіду [Текст] : Автореф. дис. ... наук. ступеня доктора психол. наук : 19.00.01 / Олександр Миколайович Лактіонов. – К., 2000. – 32 с.

12. *Леонтьев А.Н.* Избранные психологические произведения : в 2-х томах / Алексей Николаевич Леонтьев / [под ред. В.В. Давыдова и др.]. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 2. – 318 с.
13. *Леонтьев Д.А.* Субъективная семантика и смыслообразование [Текст] / Дмитрий Алексеевич Леонтьев // Серия 14 : Психология : вестн. Моск. ун-та. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – № 3. – С. 33–42.
14. *Ломов Б.Ф.* О системном подходе в психологии [Текст] / Борис Фёдорович Ломов // Вопросы психологии. – 1975. – № 2. – С. 94
15. *Максименко С.Д.* Розвиток психіки в онтогенезі: Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології [Текст] / Сергій Дмитрович Максименко. – Т. 1. – К. : Форум, 2002. – 319 с.
16. *Маслоу А.* Новые рубежи человеческой природы [Текст] / Абрахам Маслоу / [пер. с англ., под общ. ред. Г.А. Балла, А.Н. Киричука, Д.А. Леонтьева]. – М. : Смысл, 1999. – 425 с.
17. *Митина Л.М.* Психология профессиональной деятельности педагога: системный личностно-развивающий подход [Текст] / Лариса Максимовна Митина // Вестник Московского университета им. М.В. Ломоносова. Серия 20 : научный журнал / Московский ун-т им. М.В. Ломоносова. – Москва, 2012. – С. 48–64.
18. *Моляко В.А.* Психология решения школьниками творческих задач [Текст] / Валентин Алексеевич Моляко. – К. : Радянська Школа, 1983. – 94 с.
19. *Моляко В.А.* Психология творческой деятельности [Электронный ресурс]. – Киев : Ин-т психологии имени Г.С.Костюка НАПН Украины, 2013. – URL : https://pidruchniki.com/14860110/psihologiya/molyako_psihologiya_tvorcheskoy_deyatelnosti.
20. *Непомнящая Н.И.* Психодиагностика личности : теория и практика : [учебное пособие для студентов высших учебных заведений] / Н.И. Непомнящая. – Москва : Владос, 2001. – 192 с.
21. *Роджерс К.Р.* Творчество как усиление себя [Текст] / Карл Рэнсом Роджерс // Вопросы психологии. – 1990. – № 1. – С. 164–168.
22. *Росийчук Т.А.* Образные компоненты в структуре становления письменной речи детей [Текст] : Дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Татьяна Анатольевна Росийчук. – Киев, 2004. – 212 с.
23. *Рубинштейн С.Л.* Основы общей психологии : в 2-х т. / Сергей Леонидович Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1989. – Т. 1. – 485 с.
24. *Савчин М.В.* Духовний потенціал людини : [монографія] / Мирослав Васильович Савчин. – 2-е вид., перероб. і доп. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. – 508 с.
25. *Семиченко В.А.* Психология личности [Текст] / Валентина Анатольевна Семиченко. – К : Видавець О.М. Ешке, 2001. – 427 с.
26. *Сорокин П.А.* Человек, цивилизация, общество / Питирим Александрович Сорокин / [общ. ред., сост. и предисл. А.Ю. Согомонов : пер. с англ.]. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.
27. *Ставицький О.О.* Психологія гандикапізму : монографія / Олег Олексійович Ставицький. – Рівне, 2011. – 376 с.
28. *Ямницький В.М.* Психологічні чинники розвитку життєтворчої активності особистості в дорослому віці : Автореф. дис. ... доктора психол. наук : 19.00.07 / Вадим Маркович Ямницький. – Київ : Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, 2005. – 41 с.

REFERENCES transliterated

1. *Antsyferova, L.I.* (1980). Psixologicheskie zakonomernosti razvitiya lichnosti vzroslogo cheloveka i problema nepreryvnogo obrazovaniya [Psychological patterns of the development of adult's person and the problem of continuing education]. Psixologicheskij zhurnal [Psychological Journal]. № 2. pp. 52–60. [in Russian].
2. *Ball, G.O.* (1998). Humanizatsiia osvity ta dialohichniy pidkhid [Humanization of education and dialogical approach]. Kulturolohichni ta psykhologo-pedahohichni aspekty

- humanizatsii osvity : nauk.-metod. zbirnyk [Culturological, psychological and pedagogical aspects of humanization of education: scientific and methodological collection of articles] / [ed. by G.O.Ball]. Kyiv : Scientific thought. 196 p. [in Ukrainian].
3. *Bohoyavlenskaya, D.B.* (1981). Puti k tvorchestvu [Ways to creativity]. Moscow : Knowledge. 96 p. [in Russian].
  4. *Vygotskiy, L.S.* (1996). Pedagogicheskaya psixologiya [Pedagogical Psychology]. Под ред. В.В. Давыдова [ed. by V.V. Davydov]. Moscow : Pedagogics. 534 p. [in Russian].
  5. *Davydov, V.V.* (1972). Vidy obobshheniya v obuchenii : logiko-psixologicheskie problemy postroeniya uchebnykh predmetov [Types of generalization in the process of teaching: logical and psychological problems of subjects]. Moscow : Pedagogics. 424 p. [in Russian].
  6. *Zhygailo, N.I.* (2010). Psykholohiia dukhovnoho stanovlennia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv [Psychology of spiritual growth of students of higher educational institutions]. Avtoref. dys. ... doktora psykhol. nauk [Abstract of Doctor's Thesis in Psychology : 19.00.07]. Kyiv : G.S. Kostyuk Institute of Psychology of NAES of Ukraine. 34 p. [in Ukrainian].
  7. *Ivashkevych, E.E.* (2016). Obraz svitu perekladacha yak peredumova zdiisnennia adekvatnoho perekladu [The image of the world of the translator as a determinant for the implementation of an adequate translation]. Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody». Dodatok 2 do tematychnoho vypusku «Problemy empirychnykh doslidzhen u psykholohii» [Bulletin of the Humanities of "Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Gregoryi Skovoroda". Appendix 2 to the theme issue "Problems of empirical researches in Psychology"]. Vol. 13. Kyiv : Gnosys. pp. 322–329. [in Ukrainian].
  8. *Karamushka, L.M.* (2000). Psykholohichni osnovy upravlinnia zakladamy serednoi osvity [Psychological bases of management of institutions of secondary education]. Avtoref. dys. ... doktora psykhol. nauk : 19.00.05 [Abstract of Doctor's Thesis in Psychology : 19.00.05]. – К. : G.S. Kostyuk Institute of Psychology of NAES of Ukraine. 35, [1] p. [in Ukrainian].
  9. *Kotyuk, I.O.* (2004). Mekhanizmy refleksii u protsesi rozvytku subiektnosti liudyny [Mechanisms of reflection in the process of the development of a person as a subject]. Dys. kand. psykhol. nauk : 19.00.01 [Candidate's Thesis in Psychology : 19.00.01]. К. : G.S. Kostyuk Institute of Psychology of NAES of Ukraine. 206 p. [in Ukrainian].
  10. *Kryvopyshyna, O.A.* (2010). Psykholohiia literaturnoi tvorchosti v yunosti [Psychology of literary creativity of adolescence]. Dys. ... d-ra psykhol. nauk : 19.00.07 [Doctor's Thesis in Psychology : 19.00.07]. Kyiv : National pedagogical University named after M.P. Drahomanov. 443 p. [in Ukrainian].
  11. *Laktionov, O.M.* (2000). Strukturno-dynamichna orhanizatsiia indyvidualnoho dosvidu [Structurally dynamic organization of individual experience]. Avtoref. dys. ... doktora psykhol. nauk : 19.00.01 [Abstract of Doctor's Thesis in Psychology : 19.00.01]. Kyiv. 32 p. [in Ukrainian].
  12. *Leontiev, A.N.* (1983). Izbrannye psixologicheskie proizvedeniya [Selected Psychological Researches]. In 2 Vol. Pod red. V.V. Davydova i dr. [ed. by V.V. Davydov]. Moscow : Pedagogics. Vol. 2. 318 p. [in Russian].
  13. *Leontiev, D.A.* (1990). Sub"ektivnaya semantika i smysloobrazovanie [Subjective semantics and sense formation]. Series 14 : Psychology: Bulletin of Moscow State University. Moscow : Moscow State University Publishing House. № 3. pp. 33–42. [in Russian].
  14. *Lomov, B.F.* (1975). O sistemnom podxode v psixologii [About a system approach in Psychology]. Voprosy psixologii [Psychological issues]. № 2. pp. 94. [in Russian].
  15. *Maksymenko, S.D.* (2002). Rozvytok psykhyky v ontogenezi: Teoretyko-metodolohichni problemy henetychnoi psykholohii [Development of psychics in ontogenesis: Theoretical and methodological problems of genetic psychology]. Vol. 1. Kyiv : Forum. 319 p. [in Ukrainian].
  16. *Maslow, A.* (1999). Novye rubezhi chelovecheskoj prirody [New frontiers of human nature]. Per. s angl., pod obshh. red. G.A. Balla, A.N. Kirichuka, D.A. Leont'eva

- [Translated from English, ed. by G.A. Ball, A.N. Kyrychuk, D.A. Leontiev]. Moscow : Sense. 425 p. [in Russian].
17. *Mitina, L.M.* (2012). Psixologiya professional'noj deyatel'nosti pedagoga: sistemnyj lichnostno-razvivayushhij podxod [Psychology of the teacher's professional activities: a systematic personal and developmental approach]. Vestnik Moskovskogo universiteta im. M.V. Lomonosova [Bulletin of Moscow State University named after M.V. Lomonosov]. Series 20. Moscow : Moscow State University named after M.V. Lomonosov. pp. 48–64. [in Russian].
  18. *Moliako, V.A.* (1983). Psixologiya resheniya shkol'nikami tvorcheskix zadach [Psychology of solving creative problems by schoolchildren]. Kyiv : Soviet School. 94 p. [in Russian].
  19. *Moliako, V.A.* (2013). Psixologiya tvorcheskoj deyatel'nosti [Psychology of creative activity]. K. : G.S. Kostyuk Institute of Psychology of NAES of Ukraine. URL : https://pidruchniki.com/14860110/psihologiya/molyako_psihologiya_tvorcheskoj_deyatelnosti [in Russian].
  20. *Nepomnyascha, N.I.* (2001). Psixodiagnostika lichnosti : teoriya i praktika : [Psychodiagnostics of a Person: theory and practice]. Moscow : Vldos. 192 p. [in Russian].
  21. *Rogers, K.R.* (1990). Tvorchestvo kak usilenie sebya [Creativity as enhancing oneself]. Voprosy psixologii [Questions of Psychology]. № 1. pp. 164–168. [in Russian].
  22. *Rosiichuk, T.A.* (2004). Obraznye komponenty v strukture stanovleniya pis'mennoj rechi detej [Figurative components in the structure of children's writing]. Dis. ... kand. psixol. nauk : 19.00.07 [Candidate's Thesis in Psychology : 19.00.07]. Kiev. 212 p. [in Russian].
  23. *Rubinshtein, S.L.* (1989). Osnovy obshhej psixologii [Basics of General Psychology]. In 2 Vol. Moscow : Pedagogics. Vol. 1. 485 p. [in Russian].
  24. *Savchyn, M.V.* (2010). Dukhovnyi potentsial liudyny : [The spiritual potential of a person]. Ivano-Frankivsk : City of NV. 508 p. [in Ukrainian].
  25. *Semichenko, V.A.* (2001). Psixologiya lichnosti [Psychology of the Person]. Kyiv : Published by O.M. Eshke. 427 p. [in Russian].
  26. *Sorokin, P.A.* (1992). Chelovek, civilizaciya, obshchestvo [Man, civilization, society]. Obshh. red., sost. i predisl. A.Yu. Sogomonov : per. s angl. [General ed. and foreword done by A.Yu. Sogomonov. Translated from English]. Moscow : Politizdat. 543 p. [in Russian].
  27. *Stavytskyi, O.O.* (2011). Psykholohiia handykapizmu [Psychology of Handicapism]. Rivne. 376 p. [in Ukrainian].
  28. *Yamnytskyi, V.M.* (2005). Psykholohichni chynnyky rozvytku zhyttietvorchoi aktyvnosti osobystosti v dorosloму vitsi [Psychological factors of the development of life-giving activity of the person in adulthood]. Avtoref. dys. ... doktora psykhol. nauk : 19.00.07 [Abstract of Doctor's Thesis in Psychology : 19.00.07]. Kyiv : National pedagogical University named after M.P. Drahomanov. 41 p. [in Ukrainian].

Prymachok L. L. Substantiation of the process of professional growth of the person in contemporary psychological researches. The article describes the main theoretical positions of ratio-humanistic psychology according to the process of professional growth of a future specialist. It was substantiated the process of professional growth of a person as acme-oriented process which was connected with the semantic formation of a multidimensional human world. It was noted that ratio-humanistic psychology offered great opportunities for studying the process of professional growth, based on the category of integrity, which manifested itself in terms and meanings. It was also emphasized that rational and humanistic psychology could substantiate the category of professional growth as a process of fundamental transformation of the person, which implied an active qualitative transformation of his/her inner world, led to a fundamentally new structure and mode of life, was open self-regulated integral system that provided productivity self-realization. In this context, the process of professional growth can be represented as a gradual transformation of a human thinking (with its individual characteristics) into professional think-

ing, which takes part in ensuring the integrity and systematic nature of a professional picture of the world, and ensures self-development of one's own personality. The category of professional growth also becomes quite understandable, because it is linked in the theory of ratio-humanistic psychology with a process of generating psychological ontology, transferring the research center of gravity into a space of a real life, where the professional growth of a person takes its worthy place.

Key words: professional growth, ratio-humanistic psychology, acme-oriented process, multidimensional world of a person, a professional picture of the world, professional thinking, self-development of the person.

Отримано 2.05.2019

УДК 159.922.1-055.2:618.39

Савельєва Юлія Сергіївна

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ЖІНКИ В ЕКСТРЕМАЛЬНІЙ СИТУАЦІЇ, ЗУМОВЛЕНІЙ ПЕРЕДЧАСНИМ НАРОДЖЕННЯМ ДИТИНИ

Савельєва Ю. С. Психологічна адаптація жінки в екстремальній ситуації, зумовленій передчасним народженням дитини. Дослідження в галузі вивчення материнства підкреслюють, що материнство як психосоціальний феномен розглядають з таких основних позицій – як забезпечення умов для розвитку дитини і як кардинальні зміни особистісної сфери жінки. Психологія зосереджує свою увагу на вивченні психологічних чинників, які можуть слугувати факторами адаптації та дезадаптації жінки у психотравмуючих ситуаціях. Особливий інтерес становить питання про вплив передчасного народження дитини на психоемоційний стан жінки. Статтю присвячено проблемі дослідження психоемоційного стану жінок, які народили передчасно. Викладено результати дослідження особливостей рівня тривожності жінок в ситуації передчасного народження дитини. Описані рекомендації щодо організації психологічної допомоги жінкам передчасно народжених дітей, які передбачають роботу з суб'єктивним сприйняттям ситуації, у тому числі розширення поглядів щодо даної ситуації, та корекцію неефективних у конкретних умовах адаптаційних механізмів (психологічних захистів).

Ключові слова: екстремальна ситуація, передчасні пологи, передчасно народжена дитина, адаптація жінки в ситуації передчасного народження дитини.

Савельєва Ю. С. Психологическая адаптация женщины в экстремальной ситуации, обусловленной преждевременным рождением ребенка. Исследования в области изучения материнства подчеркивают, что материнство как психосоциальный феномен рассматривают с таких основных позиций - как обеспечение условий для развития ребенка и как кардинальные изменения личностной сферы женщины. Психология сосредотачивает свое внимание на изучении психологических факторов, которые могут служить факторами адаптации и дезадаптации женщины в психотравмирующих ситуациях. Особый интерес представляет вопрос о влиянии преждевременного рождения ребенка на психоэмоциональное состояние женщины. Статья посвящена проблеме исследования психоэмоционального состояния женщин, родивших преждевременно. Изложены результаты исследования особенностей уровня тревожности женщин в ситуации преждевременного рождения ребенка. Описаны рекомендации по организации психологической помощи женщинам преждевременно рожденных детей, которые предполагают работу с субъек-